

AZ ÁLLATTARTÁS TERÜLETI SAJÁTOSSÁGAI MAGYARORSZÁGON

(The regional features of animal husbandry in Hungary)

SZÉLES GYULA

A jelenlegi helyzet bemutatása

Az állattenyésztés rendkívül sokoldalúan kapcsolódik egy ország nemzetgazdaságához. Megítélhető ez egyfelől az inputok, a transzformáció bemeneteli oldala, másfelől a kibocsátások, a fontos és nélkülözhetetlen termékei alapján. Az elsővel kapcsolatban azt kell kiemelni, hogy az állattenyésztés útján hasznosíthatók olyan fontos nemzeti erőforrások, mint a gyepes területek, a szántóföldön előállított takarmányok és melléktermékek, az állattartáshoz szükséges épületek (istállók, ólak) és ezek működését kiszolgáló infrastruktúra, a munkaerő stb. Az állattenyésztés kibocsátásaira épül a hazai élelmiszerellátás, továbbá a külgazdaság útján értékesíthető árualapok tömege. Az elmúlt években, a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportjának visszaesése ellenére méretét és arányát tekintve is jelentősnek kell minősíteni a tej-, hús- és baromfiipari, valamint az élőállatok és egyéb állati eredetű kibocsátásokat. Ere utaló adatok láthatók az 1. táblázaton, amely 1990–95. évek összes mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportját, valamint az állattenyésztés bázisán megtermelt áruk részesedését mutatja. Az adatok az állati eredetű termékek részesedésének jelentős visszaesésére utalnak, amelynek legfőbb oka a termelés méretét alapvetően meghatározó állatállomány drasztikus csökkenése. A főbb exportcikkek tekintve a kivételben bekövetkezett kedvezőtlen fordulat legerősebben húszágzat értékesítésének visszaesésében mutatkozik meg. 1992-től mind az élő, mind a feldolgozott formában kivitt sertés- és marhahús volumene, exportjának zuhanása rendkívül nagy mértékű. 1993-ban, az 1991–92. évi eladások megközelítően egyharmadára estek vissza. Ezt a folyamatot a már említett csökkenő állatállomány kapcsán bekövetkező mérséklődő árualap mellett még állategészségügyi problémák, az EU húsembargója (1993. évi bárány exportnál jelentkező diszkrimináció) is súlyosbítottak. Erre a rendkívül kedvezőtlen jelenségre azért is kell kiemelt figyelmet fordítani, mert a magyar agrárium két meghatározó tartópillére épül: az egyik a gabona-termelés, a másik ehhez szervesen kapcsolódó húsvertikum.

1. TÁBLÁZAT

Az élelmiszergazdaság főbb szakágazatai devizabevételeinek szerkezete 1991–95. években

(USA \$-ban kifejezett devizatömeg %-os megoszlásban)

(The structure of the foreign currency incomes of food production by major sectors in 1991–1995 [Breakdown of foreign currency expressed in USD])

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995
Gabonaágazat	12	25	8	11	32
Növényolaj vertikum	8	9	10	10	6
Gyümölcsvertikum	12	10	15	16	7
Zöldségvertikum	11	11	13	16	13
Szőlő-bor vertikum	2	3	7	5	5
Állattenyésztés	55	42	47	42	37
– sertés-vertikum	21	12	14	11	10
– baromfivertikum	20	17	20	20	17
– szarvasmarha vertikum	11	10	9	8	6
– juh ágazat	2	3	4	3	4

Forrás: Harza et. al. AKII. 1995

Ez utóbbi kiépítése érdekében a nemzetgazdaság rendkívül erőfeszítéseket tett, jelentős gazdasági áldozatot hozott, viszont 1994–96. években, éppen a hazai állatállomány feltartóztatathatatlanság leépülése miatt alapanyag-hiánnyal küszködik. Ez a körülmény kedvezőtlenül befolyásolja a nagy értékű termelő-berendezések kihasználását, megnövekednek az állandó költségek, amelynek következtében romlik a hatékonyság, a húsipari termékek nemzetközi versenyképessége.

A tej- és tejtermékek exportvolumene tejegyenértékben kifejezve ugyancsak csökkent, amely természetesen együtt járt az árbevétel látványos visszaesésével. Ugyanakkor egy rendkívül dinamikusan növekvő tejtermékimport figyelhető meg és szembevetve, hogy 1992 és 1993. években, az importból származó tejtermékek értéke jelentősen meghaladta az exportált áruk árbevételének tömegét. Ez a tendencia nemzetgazdasági szempontból is kedvezőtlen, súlyos gondokat vet fel, amelyek közül a következőket kell kiemelni.

Belföldön, hazai erőforrások (mezőgazdasági terület, munkaerő, állatállomány stb.) felhasználásával is megtermelhető termékeket külföldről hozunk be, feleslegesen terhelve ezzel az ország nemzetközi fizetési mérlegét.

Az import, piaczaró hatást fejt ki, fogyasztói árfelhajtó sajátossággal jellemezhető, a tehető rétegek vásárlóerejét leköti.

Fokozza a nemzetgazdaság, ezen belül az élelmiszeripar nehézségeit azzal, hogy egyfelől a termelési kapacitások kedvezőtlen kihasználása révén növeli az állandó költséget, másfelől jelentős munkanélküliséget gerjeszt.

A magyar élelmiszergazdaság nem rendelkezik megfelelő importvédelmi rendszerrel, az importengedélyezési gyakorlatunk GATT szempontból kifogásolható.

A nemzetgazdaság szempontjából kétségtelenül jelentős állati eredetű termékek exportja mellett kiemelt feladat a belföldi ellátáshoz szükséges áralapok biztosítása. Erre azért is kell a figyelmet felhívni, mert a társadalmi köztudatban, de néha még a szakmai közvéleményben is mindinkább elterjedőben vannak olyan nézetek, hogy a magyar élelmiszergazdaság válsághelyzetének, a tartós recesszióknak legfőbb okozója a tradicionális külpiacainak (KGST és az egykori Szovjetunió, Kelet-Németország szétesése stb.)

elvesztése. Kevés szó esik arról a sokkal fontosabb tényező-komplexumról, amely a belföldi, a hazai fogyasztói felvevő piacok, beszűkülésével van összefüggésben. Ennek megítélése kapcsán abból az alapvető premisszából kell kiindulni, hogy minden országban a mezőgazdasági termelés legfontosabb feladata a saját lakossága étel- és táplálék-szükségletének megteremtése, a belföldi fogyasztás árualapjának biztosítása. Ez volt a jellemző évtizedeken át a magyar étel- és táplálék-gazdaságra is, mivel az agrártermelésben lekötött erőforrások (termőföld, állatállomány stb.) mintegy 65–70%-a a belső ellátást, a hazai étel- és táplálék-szükséglet előállítását szolgálta. Ebből következik, hogy étel- és táplálék-gazdaságunk válságának, az elhúzódó recenzióknak legfőbb okozója belső piacvesztés, amely alapvetően összefüggésben van a fizetőképes kereslet jelentős csökkenése következtében beállt erőteljes étel- és táplálék-fogyasztás visszaesésével. Az étel- és táplálék-fogyasztás változása kapcsán ez jól nyomon követhető, amelyről részletesen a 2. táblázat adatai nyújtanak részletes információt. Szembetűnő néhány, főleg állati eredetű alapétel- és táplálék-fogyasztásának változása. A hús- és húskészítmények tekintetében 15–20%-os visszaesés tapasztalható, amely főleg a sertés- és baromfihúsról vonatkozik. Táplálkozásbiológiai szempontból a baromfihús fogyasztás csökkenése jelenthet gondokat, ugyanis 1986–88. években 31–32 kg/fő, 1993–94. években 18–19 kg/fő volt a fogyasztási színvonal. Jóval nagyobb és összetettebb egészségügyi konzekvenciákkal jár a tej- és tejtermékek fogyasztásának 30–35%-os visszaszorulása. Ennek megítélése kapcsán egyfelől abból kell kiindulni, hogy a tápláléktan tudomány művelői szerint az emberi szervezet napi 50–55 g állati eredetű fehérje szükségletét legkisebb költséggel a tej- és tejtermékek fogyasztásával lehet kielégíteni. Másfelől egyre szélesebb körben terjed az utóbbi években szinte népbetegséggé váló csonttritkulás (osteoporózis), amely különösen a nők számára lehet veszélyes, mivel a szoptatás során a szervezetből kiürülő kalciumot, amennyiben nem pótolják, a csontokból kerül kivonásra. Az emberi szervezet számára a legfontosabb Ca forrásnak a tejet és ennek termékeit tekintjük, így a drasztikus fogyasztás-csökkenés már-már népünk egészségi állapotát veszélyezteti. A zsiradékok fogyasztásának növekvő trendjét is aggodalommal kell szemlélni, különösen ha figyelembe vesszük a napi energia felvétel (kJ/nap) alakulását. Ezen változás mögött az húzódik meg, hogy a fogyasztók a csökkenő húsféléket, tejtermékeket és cereáliákat (liszt és rizs) az energiaszint-biztosításához, az olcsóbb zsiradékok felvételével pótolják. Az előzőekben részletesen kifejtett tényezők minden bizonnyal jelentősen hozzájárulnak népünk egészségi állapotának igen nagyfokú romlásához, a halálozási arányok ugrásszerű megnövekedéséhez. Ennek illusztrálására az 3. táblázaton nemzetközi összehasonlításban mutatjuk be a halálozási arány alakulását hazánkban, amelyből megdöbbentő kép tárul elénk és mindenkinek el kell gondolkozni ezen, aki e nemzet jövőjéért felelősséget érez.

A hazai étel- és táplálék-fogyasztás számottevő csökkenését igazolják az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetben 1994-ben elvégzett számítások is, amely szerint az elmúlt időszakban évente 150 milliárd Ft-tal csökkent az étel- és táplálék-cikkek kereskedelmi forgalma.

2. TÁBLÁZAT

*Egy főre vetített élelmiszer- és tápanyagfogyasztás változása 1950–1994. években,
kg/év, db/év és kJ/nap
(Change of food and nutriment consumption per person between 1950–1994, kg/year,
pcs/year and kJ/day)*

Év	Hús és húskészítmények, hal kg/év	Tej és tejtermékek kg/év	Tojás db/év	Zsiradékok kg/év	Liszt és rizs kg/év	Cukor kg/év	Burgonya kg/év	Tápanyag kJ/nap
1950	34,9	99,0	85	18,7	142,1	16,3	108,7	11317
1960	49,1	114,0	160	23,5	136,1	26,6	97,6	12301
1970	60,4	109,6	247	27,7	128,2	33,6	75,1	12971
1975	71,2	126,6	274	29,1	122,2	39,4	66,8	13574
1980	73,9	166,2	317	30,5	115,2	37,9	61,2	13486
1985	81,3	199,1	328	34,1	113,0	35,5	54,5	13703
1990	75,8	169,9	389	37,1	110,4	38,2	61,0	14164
1994	69,5	141,1	340	38,4	92,0	34,5	58,7	12770

Forrás: KSH kiadványok

3. TÁBLÁZAT

*A halálozási arány nemzetközi alakulása
(Changes of international mortality rates)*

Ország	1000 lakosra jutó halálozások száma					
	1970	1980	1990	1991	1992	1993
Ausztria	13,2	12,2	10,6	10,6	10,5	10,3
Belgium	12,3	11,5	10,6	10,7	10,3	10,6
Bulgária	9,1	11,1	12,1	12,3	12,0	12,9
Csehszlovákia	11,6	12,2	11,7	11,5		
Egyesült Államok	9,4	8,7	8,7	8,6	8,5	8,8
Egyesült Királyság	11,8	11,7	11,2	11,2	10,7	
Finnország	9,6	9,3	10,0	9,8	9,8	10,1
Görögország	8,4	9,1	9,3	9,3	9,5	9,4
Lengyelország	8,2	9,8	10,2	10,6	10,2	10,2
Magyarország	11,6	13,6	14,1	14,0	14,4	14,6
Németország			11,5	11,1	10,9	11,1
Norvégia	10,0	10,1	10,7	10,5	10,4	11,0
Portugália	10,8	9,7	10,4	9,7	10,3	
Románia	9,5	10,4	10,6	10,9	11,6	11,6
Szlovénia			9,3	9,7	9,6	10,1

Forrás: Demográfiai Évkönyv, 1993

Az állatállomány változása és területi elhelyezkedésének sajátosságai

Hazánk állatállományának 1985–95. években állatfajonkénti összetételét az 4. táblázat adatai mutatják. Megállapítható, hogy a vizsgált időszakban szarvasmarha- és juhállományunk több mint felére csökkent, ehhez közel esik a sertésállomány visszaesése is. Szembetűnő az is, hogy a felnőtt baromfiflétszám több mint egyharmaddal csökkent, amely igen jelentős, mintegy 14 millióval kisebb létszámot takar. Külön figyelmet kell fordítani a reprodukció alapját képező anyaállomány változására, amelynek jellemző adatai a 5. táblázaton láthatók. Az előző táblázaton bemutatott adatokkal összehasonlítva megállapítható, hogy az anyaállatok létszámának csökkenése kisebb mértékű, továbbá ezek kibocsátásai, a tehén-tej és juhtej szinte napi árbevételt jelentenek, így enyhítenek a szorító likviditási gondokon. A táblázatból az is szembetűnik, hogy 1995-ben anyakocáknál megállt a több mint tíz éven át tartó és szinte minden állatfajra kiterjedő állománycsökkenés, mivel a kocaállomány esetében 3 ezer egyedes növekedést regisztráltak.

4. TÁBLÁZAT

*Az állatállomány változása Magyarországon 1985–95. években,
március 31. adatok alapján, 1000 egyedben*

*[Transition of the number of livestock in Hungary in 1985-1995, by data of 31. March
(in thousand)]*

Évek	Szarvasmarha	Sertés	Juh	Felnőtt baromfi
1985	1948	9168	2465	38376
1990	1637	8457	1865	31121
1991	1597	8588	2289	28912
1992	1369	6175	2076	30353
1993	1114	5813	1598	26542
1994	984	5035	1237	23358
1995	951	4669	1074	24183
Index 1995=1985	48,8	50,9	43,5	63,0

Forrás: Állatállomány 1995. március 31-én. KSH Budapest

5. TÁBLÁZAT

*Az anyaállomány változása Magyarországon 1985–95. években,
a március 31. adatok alapján, 1000 egyedben*

*[Transition of the number of sucklers in Hungary in 1985-1995, by data of 31. March
(in thousand)]*

Évek	Tehén	Anyakoca	Anyajuh
1985	709	693	1646
1990	639	661	1313
1991	612	596	1497
1992	540	485	1430
1993	482	449	1038
1994	441	380	845
1995	423	383	792
Index 1995=1985	59,7	55,3	48,1

Forrás: Állatállomány 1995. március 31-én. KSH Budapest

Az állatállomány változásának egész országunkra jellemző átlagai mögött rejlő területi sajátosságok feltárása érdekében megvizsgáltuk megyénként és főbb tájanként is az állat-létszámadatokat, választ keresve a mozgásokat előidéző ok-okozati összefüggésekre. Az értékelés során 1991. és 1995. években elvégzett állatállományi statisztikai felvételekre alapoztunk. Vizsgálataink a szarvasmarha, ezen belül a tehénállomány, valamint a sertés, ezen belül a kocaállomány változásának területi sajátosságaira terjedtek ki. Az összes szarvasmarha- és tehénállomány megyénkénti és főbb tájankénti elhelyezkedését és 1991–95. években bekövetkezett változását a 6. táblázaton ismertetjük.

6. TÁBLÁZAT

*A szarvasmarha és tehénállomány változása 1991–95. években, ezer egyed, illetve 1991. év indexében kifejezve, %
(Transition of the number of cattle and cows in Hungary in 1985–1995, in thousand and in per cent of the 1991 values)*

Megyék	Összes szarvasmarha		Index %	Ebből tehén		Index %
	1991	1995		1991	1995	
Baranya	73	43	59	27	17	63
Fejér	86	62	72	33	27	82
Győr-Moson-Sopron	116	72	62	42	30	72
Komárom-Esztergom	33	20	61	12	8	67
Somogy	79	42	53	29	19	66
Tolna	77	50	65	26	20	77
Vas	82	55	67	31	23	74
Veszprém	78	54	69	29	22	76
Zala	66	34	52	25	16	64
Dunántúl	690	432	63	254	184	72
Dél-Dunántúl	295	169	57	107	72	67
Bács-Kiskun	105	59	56	44	29	66
Békés	102	62	61	38	26	68
Csongrád	87	54	62	33	25	76
Hajdú-Bihar	124	89	72	48	39	81
Jász-Nagykun-Szolnok	113	71	63	42	30	71
Pest, Budapest	98	55	56	40	26	65
Szabolcs-Szatmár-Bereg	113	47	42	44	23	52
Alföld	742	437	59	289	198	69
Borsod-Abaúj-Zemplén	89	46	52	39	23	59
Heves	39	22	56	15	10	67
Nógrád	37	14	38	15	8	53
Észak	165	82	50	69	41	59
Magyarország	1597	951	60	612	423	69

Forrás: Magyarország állatállománya 1991. március 31.-én., KSH Budapest 1992.
Állatállomány 1995. március 31. KSH Budapest 1995.

Szembevető a táblázatból, hogy az országos átlagnál Észak-Magyarországon (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád) jóval nagyobb a csökkenés, de a Dunántúlon belül Dél-Dunántúl (Baranya, Somogy, Tolna és Zala) esetében is hasonló jelenség tapasztalható. Erre azért is fel kell figyelni, mert a marhatartás szempontjából Észak-Magyarország a hazai átlagnál kedvezőbb ökológiai adottságokkal jellemezhető. Erre utal az, hogy míg országosan a mezőgazdasági területből a gyepek 18%-kal részesednek,

addig az Észak-Magyarországon ez 27%, ezen belül Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 31%. Az országos átlagnál kedvezőbb mind a csapadék abszolút mennyisége, mind havi megoszlás, amely a gyepek és a szántón megtermelt tömegtakarmányok terméshozama szempontjából fontos tényezőnek tekinthető. A Dél-Dunántúli (Baranya, Somogy, Tolna, Zala) régióban a szarvasmarha és tehénállomány csökkenése azért is meglepő, mert olyan tradicionális és nagy múltú marhatartó tájakat érint, mint Somogyban a Kaposvölgye, továbbá a Baranya és Somogy megyék területén elhelyezkedő Zselicség, valamint Zalában a Göcsej–Hetés és a Zala folyó völgye. Ezek bázisán teremtdőött meg az 1970-es évek végén, és az 1980-as évek elején a dél-dunántúli régióban egy koncentrált tejipari feldolgozó kapacitás (Pécs, Kaposvár, Barcs, Marcali, Szekszárd, Zalaegerszeg) amelynek a délszláv háborús helyzet kirobbanásáig igen jelentős folyadék-tej és tejtermék-exportja volt az egykori Jugoszláviába. Említhetnénk még a valamikori virágzó horváth-szerb-szlovén bevásárlóturizmus áru-alap igényét, amelynek egyik fő keresleti iránya a tejtermékekhez, főleg a sajthoz kapcsolódott. Időszakosan ugyan, de a nyári hónapokban fontos felvevő-piacot jelent a Nyugat és Dél-Balaton környékén elhelyezkedő üdülőhelyek ellátása is. A Dél-Dunántúlon a gazdasági adottságok összességében kedvezőek a szarvasmarha-tenyésztés, ezen belül a tehéntartás számára.

Az ökológiai adottságok a kérdésű állatfajok számára ugyancsak jobbakk az országos átlagnál. Erre utal mindennek előtt az, hogy míg országosan a gyepek 18%-kal részesednek a mezőgazdasági területből, addig ez Somogyban 18%, ezen belül a Kaposvölgyében 28%, a Zselicségben 30%, Zalában 27%. A gyepek és a szántóföldi tömegtakarmányok hozama szempontjából fontos a csapadék mennyisége és tenyészidőbeli megoszlása, amely még az észak-magyarországi megyéknél is jóval kedvezőbb. Éghajlatán érződik a mediterrán jelleg, jellemző a kevésbé aszályra hajló nyár, az 50 éves évi csapadékátlag 740 mm. Az ökológiai és ökonómia tényezők optimális összhangjára utaló lehetőségeket kitűnően mutatja a Dél-Baranyában működő Bolyi Mezőgazdasági Termelő és Kereskedelmi Részvénytársaság példája, ahol már évek óta 2000 tehén átlagában egy tehenre vetítve több mint 8000 liter tejet termelnek. Ez a kiemelkedő fajlagos hozam vetekszik az Észak-Amerikai Egyesült Államok és Izrael legjobb tejtermelő tehenészetek termelési eredményeivel. A Dél-Dunántúlon kimutatott és a Dunántúl egészéhez, valamint az országos átlaghoz viszonyított összes szarvasmarhára jellemző nagymértékű visszaesés valójában két megyére, Somogyra és Zalára vonatkozik, mivel a baranyai csökkenés megegyezik az Alföldével és csupán egy százalékkal marad el a hazai értéktől.

A 6. táblázat második részében bemutatott tehénállomány területi elhelyezkedése és 1991–95. években történt változása tekintetében kisebb a csökkenés mértéke, kiegyenlítettebb a helyzet a megyék és régiók között. A legnagyobb a tehenlétszám csökkenése Észak-Magyarországon, az Alföldön az országos átlaggal megegyező, a Dunántúlon viszont kisebb, ezen belül a Dél-Dunántúlon is csak két százalékkal marad el a hazai átlagtól.

– A szarvasmarha-tenyésztés területi sajátosságainak feltárása érdekében megvizsgáltuk gazdasági szervezetenkénti megoszlását. Az értékelés során az általános mezőgazdasági összeírásban megfigyelt gazdaságkategóriákat alkalmaztuk, ezek: mezőgazdasági vállalatok és gazdasági társaságok, mezőgazdasági szövetkezetek, egyéni gazdálkodók.

Az 1991–95. években az összes szarvasmarha és tehénállomány gazdasági szervezetenkénti megoszlásával kapcsolatban megállapítható, hogy 1991. évtől kezdődően mind az összes szarvasmarha, mind a tehénállomány tekintetében hasonló trendek érvényesülnek: a szövetkezeti gazdaságok részesedése számottevően csökkent, amíg a vállalatok és gazdasági társaságok szinte megegyező mértékben növelték részesedésüket.

A juhállomány tekintetében a gazdasági szervezetek közötti strukturális változás még kifejezettebb. Ugyanis 1991. évben a juhállomány 10%-át vállalatok és gazdasági társaságok, 49%-át szövetkezetek, 41%-át egyéni gazdálkodók tartották, viszont 1995-ben 7%-ra csökkent a vállalatok és gazdasági társaságok részesedése, 19%-ra fogyott a szövetkezeteké, míg 74%-a egyéni gazdák tulajdonába került. Ez egyben azt is jelenti, hogy a juh kiszorult a nagyüzemekből és az egyéni gazdák meghatározó arányt képviselnek hazai juhtenyésztésünkben.

Megállapítható, hogy a szövetkezetekben mind az összes sertés, mind a kocaállomány évről-évre szinte hasonló mértékben csökkent, de visszaesett az egyéni gazdaságok részesedése is. Jelentősen növekedett a vállalatok és gazdasági társaságok részesedése az összes sertésből és a kocaállományból is.

A szarvasmarha- és tehénállomány gazdaságkategóriák szerinti megye-soros vizsgálatát külön is elvégeztük, ahol 1991. évi általános mezőgazdasági összeírás adatait használtuk fel. Az értékelés eredménye a 7. táblázaton látható.

7. TÁBLÁZAT

*A szarvasmarha és tehénállomány gazdaságkategóriák szerinti megoszlása
1991. március 31. adatok alapján,%*

*(Breakdown of the number of cattle ad cows by economic organisations, by data of 31.
March 1991, in per cent)*

Megyék	Összes szarvasmarha			Ebből tehén		
	Vállalatok és gazdasági társaságok	Szövetkezetek	Egyéni gazdálkodók	Vállalatok és gazdasági társaságok	Szövetkezetek	Egyéni gazdálkodók
Baranya	21	58	21	20	56	24
Fejér	35	56	9	36	54	10
Győr-M.-Sopron	17	63	20	17	61	22
Komárom-Esztergom	37	54	9	40	50	10
Somogy	25	58	17	24	56	20
Tolna	30	59	11	28	60	12
Vas	12	70	18	11	63	26
Veszprém	26	64	10	25	61	14
Zala	13	68	19	12	60	28
Dunántúl	23	61	16	22	59	19
Dél-Dunántúl	23	60	17	21	58	21
Bács-Kiskun	23	51	26	20	47	33
Békés	26	50	24	28	50	22
Csongrád	17	60	23	19	56	25
Hajdú-Bihar	14	56	30	15	49	36
Jász-Nagykun-Szolnok	21	60	19	21	57	22
Pest, Budapest	21	63	16	21	63	16
Szabolcs-Szatmár-Bereg	10	56	34	11	48	41
Alföld	19	57	24	19	52	29
Borsod-Abaúj-Zemplén	18	54	28	16	50	34
Heves	10	71	19	9	69	22
Nógrád	6	83	11	5	81	14
Észak	13	65	22	12	61	27
Magyarország	20	60	20	20	56	24

Forrás: Magyarország állatállománya 1991. március 31-én. KSH Budapest

Az adatok szerint a marhatartásban a nagyüzemek dominanciája érvényesül az 1991. évi összeírások alapján. A Dunántúlon az országos átlagot meghaladja a vállalatok, gazdasági társaságok és szövetkezetek részesedése, míg az Alföldön és Észak-Magyarországon az egyéni gazdaságok nagyobb aránya a jellemző. Szembetűnő néhány megyében a kistermelés kiemelkedő részesedése, ezek: Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar, Borsod-Abaúj-Zemplén és Bács-Kiskun. Fel kell figyelni arra is, hogy az Alföldön és az észak-magyarországi térségben lényegesen kisebb a vállalatok és gazdasági társaságok aránya, mint az országos átlag. Ugyanakkor főleg a Dunántúl néhány megyéjében (Komárom-Esztergom, Fejér, Tolna) a 30%-ot is meghaladja, a vállalatok és gazdasági társaságok részesedése, viszont ezen megyékben, Tolna kivételével 10% alatt van az egyénileg gazdálkodók hányada.

A szarvasmarha és tehénállományhoz hasonlóan, megyénként és tájanként elemeztük a sertés és koca létszám 1991–95. években bekövetkezett változását, amelynek jellemző adatait a 8. táblázaton foglaltuk össze. Megállapítható, hogy a reprodukció alapját

8. TÁBLÁZAT

Az összes sertés és kocaállomány változása 1991–95. években, ezer egyed, illetve 1991. év indexében kifejezve

(Transition of the total number of pigs and sows in 1991–1995, in thousand and in per cent of the 1991 values)

Megyék	Összes sertés			Ebből anyakoca		
	1991	1995	Index%	1991	1995	Index%
Baranya	529	275	52	41	25	61
Fejér	437	284	65	34	24	71
Győr-Moson-Sopron	396	216	55	35	20	57
Komárom-Esztergom	256	202	79	19	16	84
Somogy	315	177	56	23	14	61
Tolna	496	267	54	35	22	63
Vas	190	104	55	12	7	58
Veszprém	233	161	69	17	11	65
Zala	159	89	56	8	5	63
Dunántúl	3011	1773	59	224	146	65
Dél-Dunántúl	1499	808	54	107	66	62
Bács-Kiskun	938	510	54	71	44	62
Békés	984	480	49	64	40	63
Csongrád	597	400	67	38	31	82
Hajdú-Bihar	808	459	57	57	41	72
Jász-Nagykún-Szolnok	688	329	48	50	30	60
Pest, Budapest	543	198	36	30	13	43
Szabolcs-Szatmár-Bereg	447	215	48	29	17	59
Alföld	5005	2591	52	339	217	64
Borsod-Abaúj-Zemplén	296	156	53	17	11	65
Heves	186	100	54	12	7	58
Nógrád	90	49	54	4	2	50
Észak	572	305	53	33	20	61
Magyarország	8588	4669	54	596	383	64

Forrás: Magyarország állatállománya 1991. március 31-én. KSH Budapest 1992.
Állatállomány 1995. március 31. KSH Budapest 1995.

jelentő kocaállomány csökkenése jóval kisebb, mint az összes sertésé. Ebből az is következik, hogy a tenyésztők várakozó álláspontra helyezkedtek, vártak a recesszió elmúlására, a kedvezőbb közgazdasági környezetre, ami 1995. év második felében és 1996-ban be is következett. A figyelmet arra is rá kell irányítani, hogy néhány megyében az összes sertés csökkenése jóval kisebb mértékű, mint az országos átlag. E megyékben a húsipari biztos háttér sokirányú, de mindinkább az alapanyag-termelés integrálását előmozdító hatását kell kiemelni. Ez nyilvánul meg Csongrád megyében, ahol a Pick-Szalámi Gyár (Szeged), továbbá Veszprém megyében, amely a Pápai Húsipari Vállalat (Pápa), valamint Komárom-Esztergom megyében (Tata-Komárom) a Húsipari Vállalatok integráló szerepe jó irányban érzékelhető.

A húsipari vállalatok számára rendkívül nagy gondokat okoz a sertésállomány csökkenése. Az 1991–95. években, négy év elteltével csaknem 4 millióval (3,919 millió) esett vissza hazánkban a vágósertés-létszám, amely példátlan Európában, de talán az egész világon. Ugyanezen időszakban az Európai Unió számos országában emelkedett a sertések száma, Dániában például, ahol a Dunántúlnak megfelelő területen több mint 20 millió vágósertést állítottak elő, 18%-kal növelték az állományt, hasonlóan Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában, Nagy-Britanniában, Svédországban, Ausztriában is. A világban is hasonló tendencia tapasztalható, az USA-ban 6%-kal, Kínában 12%-kal növelték a sertésállományt és 1994-ben Kína sertéstartó nagyhatalommá vált, 403 millió sertéssel. A volt „szocialista országokban” sem tapasztalható ilyen „pusztító erejű” állománycsökkenés, mint hazánkban, így például ugyanezen időszakban Lengyelországban 2,6%-kal, Ukrajnában 13%-kal csökkent „csak” a sertésállomány, hazánkban viszont 46%-kal.

Az állatállomány csökkenésének gazdasági összefüggései

Az állatállomány változásának vizsgálata során az agrárközgazdasági szakirodalom kiterjedten alkalmazza az úgynevezett állatsűrűségi mutatók kiszámítását, amely a mezőgazdasági terület és az állatlétszám kapcsolatát fejezi ki. Ennek során 100 ha mezőgazdasági területre (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, gye) vetítjük az összes szarvasmarha- és tehén-, valamint az összes sertés és kocalétszámot. Ilyen mutatószámokat ismertetünk a 9. táblázaton, amely megyénként és tájanként tartalmazza a szarvasmarha és sertésállomány, valamint a mezőgazdasági terület kapcsolatát.

A szarvasmarha és tehénsűrűség hazánk egészére jellemző mutatója nemzetközi összehasonlításban vizsgálva rendkívül kedvezőtlen, számos hasonló adottságokkal rendelkező szomszédos és más európai országokban ennek többszöröse. Így például a szarvasmarha-sűrűség Dániába 78, Franciaországban 69, Angliában 65, Lengyelországban 41, a tehénsűrűség Dániában 27, Lengyelországban 21, Franciaországban 16, Angliában 15.

Az országra jellemző átlagon belül az egyes tájak és megyék között lényeges eltérés tapasztalható.

A legnagyobb a szarvasmarha és tehénsűrűség mutatója Győr-Moson-Sopron, illetve Vas és Veszprém megyében, a legkisebb Heves, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Bács-Kiskun megyében.

Az állatállomány nagymértékű csökkenésének alapvetően belső gazdasági kényszerből fakadó, de mégis szakágazati sajátosságokkal is jellemezhető okai vannak. A gazdaságok nagy része ugyanis a tenyészállatok értékesítésével tudta csak fizetőképességét fenntartani, ezek árbevétele szolgált a munkabér kifizetések és járulékainak, továbbá

főleg a rövidlejáratú forgóeszköz-hitelek fedezésére. Ennek a sajátos, az egész állattenyésztés hanyatlását előmozdító folyamatnak néhány ágazati sajátosságára külön is fontos a figyelmet felhívni:

a) Az állattenyésztés felszámolásával a baromfi és sertéságazatból nagyobb részt nem lehet a tőkét kivonni, egy megoldás maradt, folytatták a termelést, amíg a tárgyi eszközök állapota ezt lehetővé tette, s közben más célra fordították a képződött és elszámolt amortizációt.

b) A szarvasmarha- és juhtenyésztésben ágazati sajátosságaikból következően más a helyzet. Ezekben az ágazatokban az állatállomány és a takarmány jelentős összeget köt le, jóval meghaladja az összes lekötött vagyoni értékének felét. A szarvasmarha-ágazatokat felszámoló gazdaság egy tehénre vetítve 150–160 ezer Ft mobil pénzüsszeghez jut ezáltal, így ugrásszerűen javíthatja likviditását. Emellett a szarvasmarhatenyésztés létesítményei, a telepek infrastruktúrája a leginkább felhasználható egyéb, jövedelmezőbb, kisebb kockázattal járó tevékenységre, bérbeadásra.

9. TÁBLÁZAT

*Állatsűrűségi mutatók 1995. március 31. 100 ha mezőgazdasági területre jutó
(Indices of the density of livestock per 100 hectare of agricultural land
on 31. March 1995)*

Megyék	Szarvasmarha		Sertés	
	összes	ebből tehén	összes	ebből anyakoca
Baranya	15	6	94	9
Fejér	19	8	87	8
Győr-M.-Sopron	26	11	77	7
Komárom-Esztergom	13	5	132	11
Somogy	12	5	49	4
Tolna	18	7	98	8
Vas	26	11	50	3
Veszprém	21	9	64	4
Zala	15	7	39	2
Dunántúl	18	8	75	6
Dél-Dunántúl	15	6	70	6
Bács-Kiskun	10	5	83	7
Békés	13	5	100	8
Csongrád	16	7	116	9
Hajdú-Bihar	18	8	93	8
Jász-Nagykun-Szolnok	15	7	71	6
Pest, Budapest	13	6	46	3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	10	5	47	4
Alföld	13	6	79	7
Borsod-Abaúj-Zemplén	10	5	34	2
Heves	9	4	43	3
Nógrád	10	6	34	1
Észak	10	5	37	2
Magyarország	15	7	72	6

c) A kedvező tenyészsűző árak szinte ösztönöznek az értékesítésre. 1995–96. években egy előrehaladott vemhességű tenyészsűzőért elérhető 175–180 ezer Ft a hazai és külfiacon, amely a szorító gazdasági helyzetben azonnali likvid pénzt jelent. Az előzőekből következik, hogy a különböző gazdasági szervezetek, a nőivarú állományokat, tenyészértéküket figyelmen kívül hagyva, vemhesítik, majd export útján értékesítik. Ez a gyakorlat a következő káros gazdasági konzekvenciákkal jár:

- a selejtezésre kerülő tehenek utánpótlása elmarad, így csökken a tehénállomány és ennek következtében visszaesik a kibocsátás (tej és borjú);

- a selejtezésre érett, kiöregedett teheneket továbbra is termelésben tartják, amely hozamcsökkenést és hatékonyság romlást okoz.

d) A belföldi élőállatforgalomban kialakult torz és irreális értékrendek, felhajtott árak közvetett módon állománycsökkenést involválnak. Ez összefüggésben van azzal, hogy az Európai Unió agrárrendtartása lehetővé teszi tagországainak azt, hogy a 300 kg élő-tömegnél kisebb, főleg húshasznú (chorolais, limusin, hereford és hústípusú magyartarka) állományokat hízóalapanyagként diszkrimináció (védővám, lefőlözés) nélkül importáljanak. Az olasz piac részéről megnyilvánuló nagy kereslet olyan belső árfelhajtó hatással járt, hogy 1995–96. években egy 280–300 kg élő-tömegű húshasznú növendék állatért 100 ezer Ft körüli árbevétel (300–320 Ft/élőtömeg kg) is elérhető. Itt a gondokat fokozza és az állománycsökkenéshez hozzájárul az is, hogy a hízóalapanyagként exportált állományok között továbbtenyésztésre alkalmas üszők is vannak.

THE REGIONAL FEATURES OF ANIMAL HUSBANDRY IN HUNGARY

GYULA SZÉLES

In the years of 1990–1995 both the volume and the share of the foreign currency incomes declined as a consequence of the significant decrease in the number of the livestock. The unfavourable developments in the export mainly struck the meat processing industry, which could be seen in the decline of the export of both pigs and cattle and of pork and beef. This brought about several economic consequences, from which the following should be emphasised: Meat processing industry is one of the leading sectors of the Hungarian agricultural economy, thus its development takes a significant sacrifice from the national economy, on the other hand, the decreasing number of livestock brings about problems of the capacity utilisation, which, because of the increase in fixed costs, further worsens the international competitiveness of the Hungarian agricultural products.

The essay analyses in details the regional features of the changes in the number cattle, within this cows, also the total number of pigs, with special regard to sows, in the period 1991–1995. It emphasises that the decrease in the number of cattle and cows shows differences among the regions and it concerns regions where the ecological and economic conditions for keeping cattle are much more favourable than the national average. The analyses covers the breakdown of the cattle and cow stock by economic organisations, where the author uses the following categories: Firms and economic companies, co-operatives and private smallholders. The data show significant regional differences here, as well. The study provides a detailed analysis of the regional features of the de-

velopment of the number of pigs and sows in the years of 1991-1995. It emphasises that in this respect there are smaller differences compared to the national average. It also points to the fact that in the number of pig-stock, in some regions the integrating activities of the meat processing companies can be palpable. The essay underlines that the volume of the decrease in the number of livestock that took place in Hungary is unique in the world economy and even in Eastern and Central Europe.

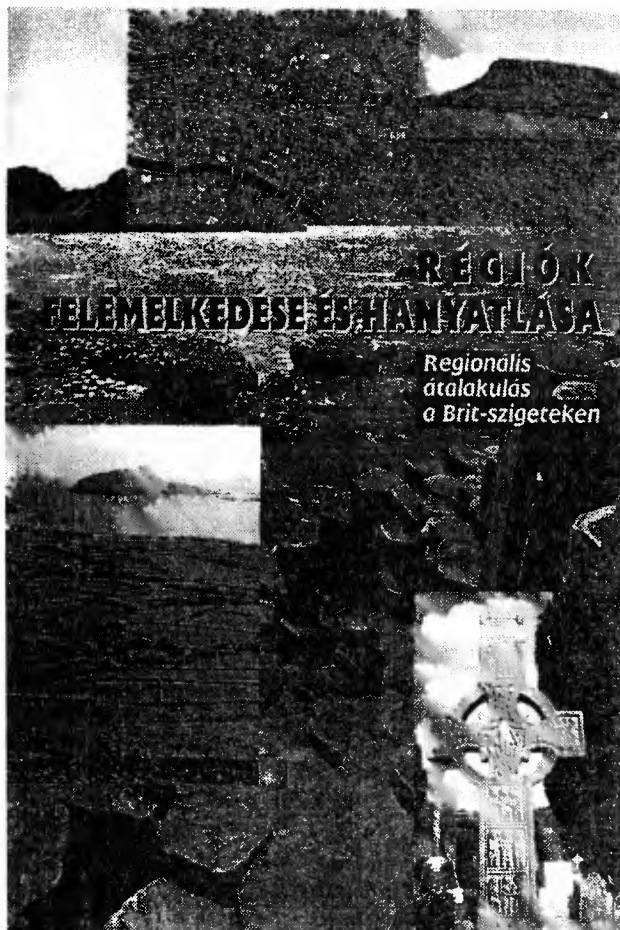
Finally, the author analyses in details the factors which in his opinion are dominant for the large decline of the livestock. Within the economic factors, he gives a special emphasis to the strong pressure caused by financial and liquidation issues.

Translated by Zoltán Raffay

Magyar tarka csorda (Pálfa L)

Régiók felemelkedése és hanyatlása. Regionális fejlődés és politika a Brit-szigeteken. Szerk.: Horváth Gy. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 1997. kb. 500 p. (Régiók Európája, ISSN 1217-4882; 2) ISBN 963 85409 07. Ára: 2300 Ft.

Az MTA Regionális Kutatások Központjának *Régiók Európája* c. könyvsorozata az európai regionális fejlődés sajátosságait, a településrendszerek, közigazgatási egységek és gazdasági ágazatok kölcsönhatásait, a regionális fejlesztés és intézményeinek funkcióit mutatja be. A sorozat első kötete az olasz regionalizmus mozgató erőit elemezte.

A sorozat 2. kötete 1997-ben jelenik meg „*Régiók felemelkedése és hanyatlása. Regionális fejlődés és politika a Brit-szigeteken*” címmel. A kötet az Egyesült Királyság és Írország területi fejlődésének, a regionális átalakulás befolyásoló tényezőinek, a regionális politika eszközeinek különböző kérdéseit vizsgálja. Az ír és brit szakemberek munkáiból összeállított kötet bevezető tanulmányát a sorozat szerkesztője, Horváth Gyula írta.

Az 1997. II. negyedévében megjelenő könyv az MTA RKK könyvtárában (7601 Pécs, Pf. 199) rendelhető meg.